

Slovenski ameriški izumitelji

Ivo Žajdela

Dr. Edi Gobec, povojni politični begunec, profesor na ameriških univerzah in avtor številnih knjig, je izdal obsežno knjigo Slovenski ameriški izumitelji in inovatorji, v kateri je prikazal veliko vrhunskih strokovnjakov in izumiteljev.

»Ob večerih in koncih tedna sem se odvelkel v razne knjižnice, a čeprav so bile bogate, nisem našel ničesar prepričljivega o slovenskih dosežkih,« je v knjigi *Slovenski ameriški izumitelji in inovatorji* (izdala jo je založba Družina) svoje začetke raziskovanja v 50. letih 20. stoletja zapisal dr. Edi Gobec. »H. G. Duncan je v knjigi *Immigration and Assimilation* (Priseljenci in asimilacija, Boston 1933) na straneh 309–310 celo trdil, da je šestinosedeset odstotkov Slovencev v Sloveniji nepismenih in da sploh nimamo svoje književnosti in knjižnega jezika. Kot sem pozneje ugotovil, je uporabljal zelo stare statistike in zamenjal pismenost za nepismenost. Tako smo bili Slovenci na ozemlju nekdanje Jugoslavije največji analfabeti, Bosanci pa najbolj pismeni, kar je razložil z obstojem srednjeveških bogomilov. Moj Bog, tik pred drugo svetovno

vojno sem bil kot štirinajstletni dijak klasične gimnazije v Mariboru zaljubljen v slovensko književnost. S posebnim veseljem sem se učil kar pet obveznih jezikov (slovenščino, 'srbohrvaščino', francoščino, latinščino in klasično grščino), dodal pa sem še dva izbirna predmeta (češčino in nemščino). Slovenci smo bili skoraj stoodstotno pismeni.«

Uspehi z odpovedovanjem Takrat je dr. Gobec sklenil, da bo vsako urico prostega časa in vsak pritrigan dolar posvetil raziskovanju slovenskih dosežkov v Ameriki in po vsem svetu. »Neprestano sem spraševal rojake, ali poznajo kakšnega posebnega uspešnega ameriškoslovenskega arhitekta, znanstvenika, umetnika, športnika ali izumitelja, ter si zapisoval imena za nadaljnje preverjanje in raziskovanje. Pregledal sem na stotine katalogov univerz in referenčnih

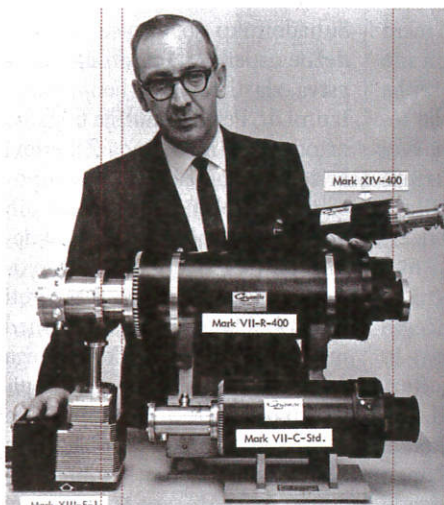
del in iskal ter preverjal osebe s slovensko zvonečimi priimki. Hitro sem spoznal, kako nujno je preverjanje, saj je npr. 'slovenski' priimek Koren zelo pogost na Norveškem; Tomažič na Slovaškem in Novak v več slovanskih deželah. Tipkal sem pisma, večkrat po 30 do 60 ali več na teden (računalnikov še ni bilo, na razmnoženine pa nihče ni odgovarjal). Prosil sem prijatelje in znance in vabil zavedne rojake kjer koli, naj se pridružijo temu potrebnemu delu in mi pošiljajo naslove, napotke, časopisne izrezke, fotografije uspešnih ljudi in njihovih stvaritev.« Ščasoma se je razvilo omrežje sodelujočih rodoljubov v Ameriki in po svetu, od študentov do upokoencev, od preprostih delavcev in gospodinj do duhovnikov, učiteljev, umetnikov, inženirjev, profesorjev in celo nekdanjega rektorja ljubljanske univerze in slovenskega rektorja v Rimu. Vrstila so se predavanja in razstave v Ameriki,

Kanadi in celo Avstraliji. Kljub finančnim stiskam so izhajale knjige, med njimi tudi uspešnice.

Delo, pogum, vztrajnost ... Knjiga *Slovenski ameriški izumitelji in inovatorji* pokaže, kaj vse so ustvarjali in ustvarili Slovenci in njihovi potomci, tokrat slovenski ameriški izumitelji in inovatorji. Njihovo delo je dvigalo blaginjo, napredek in rast ne le v Ameriki, ampak tudi po drugih državah, marsikdaj po vsem svetu.

V knjigi predstavljeni moške in žene pripovedujejo, da se s talenti, znanjem, trdim delom, pogumom, iznajdljivostjo, poštenostjo in vztrajnostjo kljub težkim okoliščinam, nasprotnim vetrovom in oviram lahko veliko naredi.

Slovenskih priseljencev in njihovih potomcev je v ZDA nekaj med eno desetino in eno petino enega odstotka ameriškega prebivalstva. In vendar je ta neznatni

Dr. Stephen F. Malaker, fizik in strokovnjak za kriogeniko s svojo hladilno napravo

Franc Grum, vrhunski strokovnjak za kolorimetrijo in spektrofotometrijo

Biokemik dr. Gordon Vehar (z družino) je leta 1999 postal prvi, ki so ga dvakrat izbrali za ameriškega izumitelja leta.

slovenski drobec svoječasno dal Ameriki kar tri odstotke njenih zveznih senatorjev in približno isti delež aktivnih astronautov. Ta delček se seveda ni uveljavil le v politiki in vesolju, ampak tudi na številnih drugih področjih, od zgodnjih misijonskih in človekoljubnih uspehov, začenši leta 1687 z jezuitskim misijonarjem, pedagogom in raziskovalcem Markom Antonom Kappusom, pa vse do bleščečih dosežkov v športu (vsaj enajst olimpijskih medalj), v vojski (nad ducat generalov in admiralov), v zdravstvu, arhitekturi in drugod. Kaj pa na področju znanstvenih raziskovanj, novih odkritij in tehnologije? Na to vprašanje – in še kaj – odgovarja ta knjiga z bogatim izborom nad sto slovenskih ameriških izumiteljev in inovatorjev, kjer so številni presenetljivo močno zaznamovali ne le Ameriko, pač pa ves svet.

Oče letala Boeing 747 Ko je ameriški predsednik Richard Nixon leta 1972 obiskal Kitajsko, je njegovo spremstvo vzelo s sabo »HP-35 calculator«, prvi žepni računalnik na svetu, kot prvenstveni primer visoko razvite ameriške tehnologije, njegov vodilni izumitelj pa je bil dr. France Rode, priseljenc iz Slovenije. Na svetovni razstavi v New Yorku 1964–1965 je kot ponos Amerike blestel avtomobil prihodnosti, izum in izdelek vsestranskega genija, priseljenca Janka Bucika. V ZDA in Kanadi se je skozi desetletja vsak dan več milijonov prebivalcev vozilo z avtobusi, ki jih je velepodjetje General Motors zgradilo pod vodstvom clevelandskega Slovenca Edvarda Stokla. Tržaški Slovenec dr. Hilarij Rolih je vodil načrtovanje trajektov, ki dan za dnevom prevažajo poleg tovora na tisoče

potnikov mesta New Yorka, pa tudi ladij velikank, ki plujejo po oceanih med Avstralijo in Ameriko.

Maks Stupar je bil eden pionirjev ameriškega letalstva in ga je *Atlanta Journal* imenoval »oče množične izdelave letal«, nazadnje pa so pod njegovim vodstvom izdelali znaten del letelih trdnjav B-29, ki so odločilno pripomogle k zavezniški zmagi nad Nemčijo in Japonsko. Dr. August Rasper je blestel kot izumitelj in vodilni načrtovalec modernih lahkih letal, medtem ko je Joseph Sutter, sin priseljenca Suhadolca, zaslovel kot »oče letal Boeing 747«. Ta so, kot je izjavil sloviti astronaut dr. Neil Armstrong, za vedno spremenila potovanja na velike razdalje. Mednje spada tudi Air Force One, ameriško predsedniško in verjetno najbolj prestižno letalo na svetu; med prikrojenimi

modeli so tudi letala za medmestni potniški in tovarni promet na Japonskem, brez katerih si težko predstavljamo uspešno japonsko gospodarstvo.

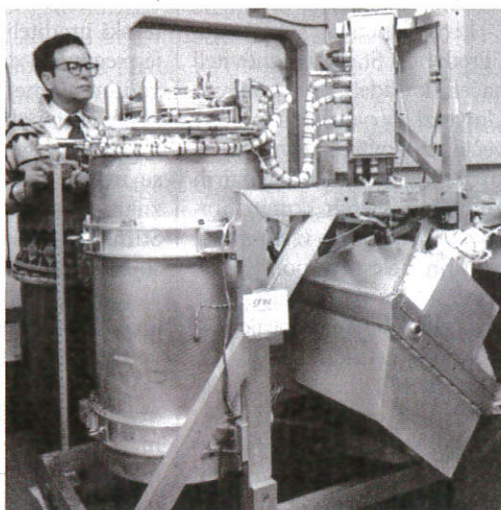
Prispevki vesoljski tehnologiji

Poleg treh izjemno uspešnih astronautov, dr. Ronalda Šege, dr. Jerryja Linengerja in Sunite Williams, so ameriški Slovenci prispevali tudi vrhunskega snovalca medcelinskih in vesoljskih raket Franklina Puhka. Slednji je izumil tudi usmerjevalni sistem raketoplanov Mercury in je pred izstrelitvijo v vesolje učil pilotiranja ne le prvega ameriškega astronauta Johna Glenn, ampak še naslednjih šest ameriških astronautov, ameriška pošta pa je počastila desetletje uspešnih poletov z izdajo znamke Mercury.

Knjiga z besedo in s slikami ►

Sin priseljenca Franca Suhadolca Joseph Sutter, na sliki leta 1969, velikan sodobnega letalstva, oče jumbo jetov 747

Dr. Dušan Petrač, fizik in vodilni strokovnjak za kriogeniko v vesoljskih programih pri ameriški Nasi

Dr. France Rode, izumitelj prvega žepnega kalkulatorja in drugih tehnoloških izdelkov

► predstavi tudi Edwarda Repiča, ki je odločilno pomagal skupini treh astronautov Apolla 11 pri poletu na Luno in zdaj z astronautom Buzzom Aldrinom, drugim Američanom, ki je 20. julija 1969 skupaj z Armstrongom prebil 20 ur na površju Lune, raziskuje najboljše rešitve za polet na Mars.

Dr. Dušan Petrač je znan strokovnjak za vesoljsko kriogeniko. John Repar je iznašel »astro rubber«, posebno odporno gumo za vesoljske polete. Albert Volk je kot uslužbenec družbe General Motors s sodelavcem izdelal kolesje lunarnega vozila, ki je dobesedno pustilo odtise na Luni, nanje pa je zelo ponosno tudi ameriško velepodjetje General Motors. John Hrastar je bil snovalec vesoljskih vremenskih in izvidniških satelitov ter prejemnik najvišje Nasine nagrade za civiliste. Dr. Saša Bajt je izumiteljica in mednarodno priznana strokovnjakinja za večplastno rentgensko optiko in ena od raziskovalk vesoljskega kometnega prahu.

Prejemniki prestižnih nagrad

Gene Nemanich je bil vodilni strokovnjak na področju raziskovanja in uporabe vodika ter izvoljen za predsednika organizacije National Hydrogen Association. Dr. Anthony Stražičar, znanstveni direktor John Glenn Nasa Research Centra v Clevelandu, je prejemnik številnih prestižnih nagrad, med njimi tudi Presidential Rank Award. Dr. Anton Mavretič je znan vesoljski strokovnjak na MIT, Harvardu in Univerzi v Bostonu.

Dr. France Rode ter genialni profesor, raziskovalec in organizator dr. Zvonko Fazarinc sta pustila neizbrisni pečat na družbi Hewlett Packard pa tudi na razvijanju in izboljševanju instrumentov GPS. Po materi je Slovenec tudi dr. Dan Siewiorek, mednarodno znani, tudi v kitajščino prevedeni strokovnjak v arhitekturi računalnikov, med njimi miniračunalnikov, ki jih v velikosti očal uporabljajo znanstveniki, piloti, zdravniki in oddelki ameriške vojske. Dr. Stephen Malaker je vrhunski teoretik, izumitelj in graditelj kriogeničnih hladilnih naprav, medtem ko dr. Robert Pucel slavi v Ameriki in po svetu kot eden glavnih izumiteljev in strokovnjakov na področju mikrovalovne

teorije in proizvodnje. Dr. Miloš Krofta je izumitelj izredno uspešnih naprav za čiščenje vode, ki jih uporabljajo v 77 državah sveta, medtem ko v 46 državah tiskajo časopise s stroji Tensor, ki jih izdelujejo v tovarni Martina Hozjana. Zelo uspešno slovensko podjetje PAKO, Inc., pod vodstvom inovatorja Pavleta Koširja izdeluje precizne dele za letalsko in helikoptersko industrijo v Ameriki in svetu. Več slovenskih izumiteljev in tovarnarjev (Malaker, Fuisz, Lapornik, Svet) je prejelo prestižno priznanje RD-100 Award za enega ali več prvih sto najpomembnejših novih industrijskih izdelkov leta.

Znanstvenik pri šestnajst letih

Dr. Carol Kovač je dosegla vodilne položaje (celo podpredsedniškega) pri velikanki IBM (International Business Machines). Časopis *Forbes* jo je uvrstil med 50 najvplivnejših žensk (most powerful women) v Ameriki, saj je najbolj povezala medicino z uporabo (super)računalnikov v Ameriki in tehnološko naprednih državah. Slovita revija *National Geographic*, ameriško časopisje in televizija so skromno, a odločno Verno Grahek Mize razglasili za rešiteljico Gornjega jezera, največjega ameriškega sladkovodnega jezera, in po njej imenovali park.

Knjiga poroča, kako je tudi v Ameriki blestel svetovno znani dr. Anton Peterlin, kako je dr. Arthur Bergles predsedoval poklicni organizaciji strojnih inženirjev Society of Mechanical Engineers z več kot 120.000 člani, Frank Zvanut pa Ameriškeemu keramičnemu združenju. Dr. Frederick Stare, ustanovitelj in načelnik oddelka za prehrano na Univerzi Harvard, je slovel kot največji strokovnjak te vrste na svetu in njegove klasifikacije štirih za zdravje bistvenih skupin hrane se učijo šolarji po vsem svetu. Mary Ann Celestina, por. Krevh, je zasnovala in patentirala porodne postelje, ki jih uporabljajo bolnišnice po vsej Ameriki.

Dr. Fred Billerbeck, po materi slovenskega rodu, je razvil in patentiral vrsto hrane »Gerber Baby Food«, s katero milijoni mater hranijo dojenčke, dr. Jack Beuk pa je po poročilu *Chicago Tribune* s svojimi izumi dodatkov

in preparatov za obdelavo mesa vplival na vso moderno mesno industrijo. Izume dr. Josepha Vodonika poliestra uporablja tekstilna industrija po vsem svetu. Patentirani slovenski izumi se vrstijo od Trentlovih čistilnih naprav za tla in stene in Stalzerjevih avtomatičnih poštnih metrov in kserografičnih elektronskih tiskalnikov do Zupančičevih tomografskih CT skanerjev in inštrumentov dr. Augusta Razpeta za tehtanje letal med poletom. Dodajmo, da si je komaj šestnajstletni Andrew Zupan leta 1979 prislužil prvo nagrado na Mednarodnem mladinskem sejmu znanosti in inženiringa in bil povabljen kot mladoletni gost na podelitev Nobelovih nagrad v Stockholmu.

Graditelj mikroskopa

Slovenec John Larich je med pionirji digitalne fotografije, Franc Grum pa vrhunski strokovnjak preučevanja svetlobe. Elmer Rebol je sodeloval z dr. Enricom Fermijem pri razvoju atomske bombe in atomov za mir, Edward Pekol pa s slavnim astronomom prof. Allenom Hayekom, medtem ko je Frank Kerze snoval jedrske reaktorje, med njimi tudi tistega za pogon prve atomske podmornice USS Nautilus, splovljene leta 1954. Rudy Ivancic je glavni inženir za elektronske sisteme vesoljskega teleskopa JWST, ki naj bi presegl vse dosedanje.

Dr. Aleš Strojnik je užival mednarodni sloves kot graditelj najmočnejšega elektronskega mikroskopa, bil pa je tudi ljubiteljski graditelj letal, medtem ko je njegov sin dr. Primož Strojnik vodilni ameriški strokovnjak za funkcionalno električno stimulacijo organov, podobno pa se uveljavlja tudi Joseph Mrva, znan zlasti po sistemu MED-Stim. Dr. Dušan Prevorsek je za soizum plastike SPECTRA, ki je desetkrat močnejša od jekla, a vendar tako lahka, da plava na vodi, postal eden od dveh ameriških izumiteljev leta, dr. Gordon Vehar, čigar dognanja so v veliki meri rešila problem zdravljenja hemofilije in pripomogla k napredku zdravljenja raka in srca, pa je kar dvakrat blestel kot ameriški izumitelj leta. Dr. Robertu

Suhadolniku so pripisovali »čudežne uspehe« na področju zdravstva, zlasti pri zdravljenju aidsa. Izumi dr. Petra Bonuttija bogatijo ortopedsko medicino, Ziherlovi brizgalniki brez igel pa so z množičnimi cepljenji po strokovnih ocenah preprečili številne epidemije po vsem svetu in rešili sto tisoče življenj. Ni mogoče prezreti dr. Donalda Jerine, ki je bil med milijonom znanstvenikov z vsega sveta 33. najpogosteje citirani pisec znanstvenih razprav in so ga poznavalci stroke predlagali za Nobelovo nagrado v kemiji.

Sad šestdesetletnega dela

Dr. Edi Gobec, avtor te izjemne in zanimive knjige, je ob svoji znanstveni karieri (študiral je filozofijo, sociologijo in antropologijo na več univerzah in leta 1962 doktoriral na Univerzi v Columbusu, nato pa poučeval na kentski univerzi v Ohio, kjer se je tudi upokojil kot zaslužni profesor), poklicnem delu in družini ves prosti čas posvetil zbiranju in objavljanju gradiva o naših ljudeh v svetu, njihovem delu in uspehih. Tako je nastalo Slovensko raziskovalno središče (SRCA - Slovenian Research Center of America) v Clevelandu, katerega duša je. Sad večdesetletnega dela je bogat in vsestransko obširen arhiv, ki bo izjemen vir za prihodnje raziskovalce. Poleg tega je izdal sedemnajst knjig in številne druge publikacije v angleščini, s katerimi premaguje nevednost o prispevku Slovencev v svetu. Omeniti velja tudi predavanja, ki jih je imel po Združenih državah, Kanadi, Avstraliji, ter množico člankov za časnike v Ameriki in svetu, prispevke za strokovno literaturo, leksikone in učbenike. □

Prof. dr. Edi Gobec

Zahodni Julijci

Planinska zveza Slovenije

Planinska zveza Slovenije je začela izdajati serijo vodnikov po Julijskih Alpah, ki kot prava enciklopedija v malem sistematično opisujejo vse na določenem območju, od najpreprostejših markiranih poti do zahtevnih brezpotij in celo lažjih plezalnih smeri. Primerni so za planince, ki delajo prve korake v gorski svet, kot za najbolj izkušene stezosledce in ljubitelje brezpotij ter normalnih pristopov na osamljene špice. Odlikujeta jih sistematičnost in prenovljena grafična podoba, upoštevajo modernega uporabnika, dodane so GPS-koordinate vseh pomembnih točk in ilustrativne fotografije za pomoč pri orientiranju. Po vodniku *Julijske Alpe. Skupini Mangarta in Jalovca* je izšel že drugi *Zahodne Julijske Alpe* prinaša opise mikavnega zahodnega dela Julijcev, ki so pretežno na italijanski strani meje, pa tako natančnega opisa nimajo niti v italijanščini. V vodniku je Klemen Janša zajel hribe, ki so med Slovenci vedno bolj priljubljeni. Poleg dobro obiskanih vrhov v skupinah Kanina, Viša in Montaža so opisana tudi nekatera malo znana območja, prvič tako podrobno predstavljena v slovenščini: razdrpane Naborjetske gore nad dolino Dunje, greben Muzcevi, dolgi greben Stola in Karmana pa pozabljeni vrhovi zahodno od Strme peči.

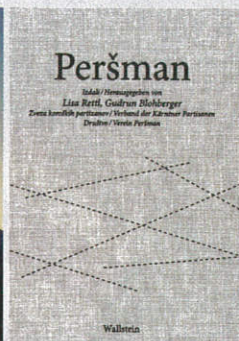
Zločin pri Peršmanu

Wallstein Verlag, Göttingen

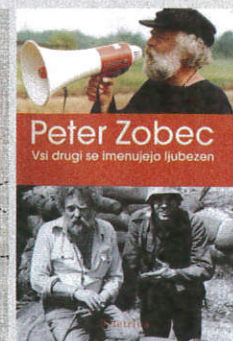
Nemško-slovenski zbornik *Peršman* (480 strani, 172 slik) sta Lisa Rettl in Gudrun Blohberger izdali v spomin na 70. obletnico pokola 11-članske Sadovnikove družine, med njimi sedmih otrok, starih od 8 mesecev do 13 let, pri Peršmanu nad Železno Kaplo 25. aprila 1945. Štirinajst dni pred koncem vojne se je na odročni gorski kmetiji pri Železni Kapli zgodil eden zadnjih nacističnih vojnih zločinov. Med napadom na partizane, ki so se zadržali pri Peršmanu, so člani SS in policijskega polka pobili enajst civilistov. Od leta 1982 je Peršmanov dom, muzej in spominsko obeležje, edini kraj v Avstriji, ki na stalni muzejski razstavi obširno prikazuje zgodovino koroškoslovenske manjšine: zgodovino preganjanja in odpora, ki so jo v avstrijski kulturi spominjanja in v zgodovini pisju skozi desetletja obravnavali mačehovsko. S to dvojezično knjigo so prvič objavljeni z viri podprti rezultati, ki so sad desetletnega raziskovanja. Poleg dokumentacije leta 2012 postavljene stalne razstave, fotografske dokumentacije s posnetki Zdravka Haderlapa in besedili muzejske pedagoginje Gudrun Blohberger, vsebuje knjiga prispevke zgodovinarke Lise Rettl in Claudie Kuretšidis-Haider, ki se temeljito ukvarjata s tu

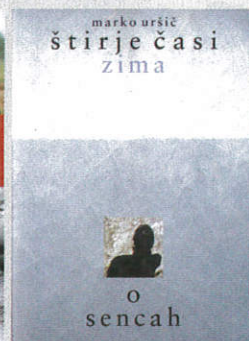
1.

2.

3.

4.

storjenim vojnim zločinom ter njegovo sodno obravnavo, pri čemer so prvič v središču raziskave tudi storilci.

Zobčevi spomini

Založba Beletrina

Peter Zobec (roj. leta 1932 v Ljubljani) je študiral germanistiko in jugoslovansko literaturo v Beogradu, kjer je preživel naslednjih dvajset let. V srbohrvaščino je prevajal slovenke pesnike, prevajal je tudi prozo, esejistiko in dramatik, dejaven je bil kot publicist in esejist. Bil je začetnik filmskih oddaj na TV Ljubljana in na radiu. V takratni koprodukciji industriji so potrebovali močnega lokalnega predstavnika režije in tako je Zobec sodeloval z imeni, kot so Wolfgang Petersen, Sam Packinpah in Boštjan Hladnik. Je avtor trinajstih samostojnih kratkih filmov in dokumentarcev. Leta 2006 je prejel Badjurovo nagrado za življenjsko delo. *Vsi drugi se imenujejo ljubezen* je izčrpno avtobiografsko delo. Peter Zobec se v knjigi spominja otroštva in mladostnih let v Beogradu, svoje družine, obdobja druge svetovne vojne in študentskih let. Predvsem pa popisuje svojo bogato kariero asistenta režije, organizatorja in režiserja množičnih prizorov pri številnih filmih ter televizijskih serijah, sodelovanje pri koprodukcijah celovečernih in televizijskih filmih ter svoja potovanja v tujino. Knjiga je iskrena življenjska pripoved, hkrati pa tudi dragocena kronika zakulisja slovenske in jugoslovanske kinematografije.

Migracije in kriminaliteta

Založba ZRC

Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije in Založba ZRC sta izdala knjigo Aleša Bučarja Ručmana *Migracije in kriminaliteta. Pogled čez meje stereotipov in predsodkov*. Knjiga pokaže, da povezava med migracijami in kriminaliteto temeljito presega ozke stereotipne predstave in predsodke o

»kriminalnih prišlekih«. V knjigi je najprej predstavljena teoretična konceptualizacija opisane povezave, ki jo nato preverjamo z analizo razmer v Sloveniji. Strukturno nasilje oziroma strukturna kriminaliteta, ki deluje v ozadju direktnega nasilja vpliva na globalne razmere in je povod za emigracijo ter tudi element viktimizacije priseljencev in njihovih potomcev po emigraciji in nastanitvi v imigracijskih družbah. Direktno nasilje oziroma direktna kriminaliteta se kaže v štirih oblikah: kriminaliteta, ki deluje kot dejavnik potiska in vzrok za mednarodne migracije; kriminaliteta, ki je povezana z izkoriščanjem migrantov; kriminaliteta priseljencev in njihovih potomcev; kriminaliteta, ki temelji na nestrpnosti, ksenofobiji in rasizmu, ki lahko poteka v odnosu imigrantske države do priseljencev (institucionalizirani rasizem), imigrantske družbe do priseljencev (nestrpnost, predsodki, ksenofobija, (neo)rasizem), kot tudi priseljencev do imigrantske družbe, države in drugih skupin priseljencev (medkulturni konflikti).

Štirje časi

Cankarjeva založba

S knjigo *Štirje časi. Zima* filozof in profesor Marko Uršič končuje obsežno filozofsko literarno tetralogijo *Štirje časi*, ki izhaja pri Cankarjevi založbi že od leta 2002. Njena rdeča nit so filozofsko-literarni dialogi in monologji, človeška in idejna srečanja med istimi štirimi glavnimi osebami tetralogije, poleg njih pa tokrat nastopajo še druge osebe, »od daleč sence, od blizu duše«. Premišljevanje o sodobnih virtualnih sencah našega časa, ki ga dopolnjujejo štiri slike iz zgodovine starega Egipta, o igrah svetlobe in teme je filozofski premislek o sami resničnosti ter o tistem, kar nas presega, kar je »onkraj« naše vsakdanje realnosti. Štirje časi iz naslova niso le astronomska razdelitev, ampak gre tudi za sedanjost, preteklost, prihodnost in večnost. Gre za obsežna besedila; četrta knjiga ima 548 strani. **D**